

Review article

ANALIZA SOCJOMETRYCZNA W OCENIE GRUPY SPOŁECZNEJ I BUDOWANIU ZESPOŁU SPORTOWEGO

Sociometry in the assessment of social group and sport team building

Anna Ussorowska^a, Monika Mieszkowska^b, Marek Graczyk^c

^a Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, Polska

^b Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań, Polska

^c Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego, ul. Kazimierza Górskiego 1, 80-336 Gdańsk, Polska

Key words: physical activity, sociometry, social relations development

Słowa kluczowe: aktywność fizyczna, socjometria, budowanie relacji społecznych

Streszczenie

Socjometria jako metoda badawcza jest powszechnie wykorzystywana zarówno w socjologii

jak i psychologii społecznej, głównie do oceny i pomiaru struktur władzy, współpracy i komunikacji pomiędzy jednostkami danej populacji oraz spójności określonych grup społecznych. Głównym celem takiego działania jest ocena kierunku i siły stosunków przyciągania i odrzucania, które występują między przedstawicielami danych grup. W sporcie, a zwłaszcza dyscyplinach drużynowych, które odpowiadają założeniom małych grup społecznych czynnik relacji międzyosobowych jest szczególnie istotny w budowaniu drużyny, a co za tym idzie w tworzeniu odpowiednich warunków do osiągnięcia wysokich wyników sportowych.

Znajomość nieformalnej struktury społecznej zespołu sportowego może okazać się cennym źródłem informacji, które świadomy trener jest w stanie odpowiednio wykorzystać. Posiadając wiedzę na temat czynników kształtujących relacje interpersonalne, można na nie świadomie oddziaływać w celu korekty i eliminacji zachowań niepożądanych. Ponadto dzięki świadomemu kształtowaniu i monitorowaniu właściwych postaw w drużynie trener jest w stanie istotnie poprawić sytuację interpersonalną pojedynczego zawodnika, a co za tym idzie znacząco wpływać na ogólną atmosferę panującą wewnątrz drużyny, co jak dowodzą liczne badania naukowego bezpośrednio koreluje z efektywnością działań drużyny i osiągnięciu wysokich wyników w rywalizacji.

Abstract

Sociometry as a research method has been widely used both in sociology and social psychology, especially for assessment and measurement of power structures, cooperation and communication between units of the small population and the cohesion of specific social groups. The main purpose of such action is to evaluate the direction and forces of “attraction and rejection” relations that exist between the representatives of such groups. In sports, especially team disciplines (that correspond to the assumptions of small social groups) interpersonal relationship factor is very important in building of a team structure and thus that to create the right conditions to achieve high goals.

Knowledge of informal social structure of sport team can be a valuable source of information for conscious coach to use. With knowledge about the factors influencing on interpersonal relations, it is possible to affect on them and eliminate unwanted behaviors. Moreover, thanks to the conscious shaping and monitoring the proper attitudes in team trainer is able to improve the interpersonal situation of a single player. By doing this the general atmosphere within the team will improve which has been found in numerous studies to correlate with in the effectiveness of team activities in achieving high goals.

Wstęp

W dzisiejszych czasach, aby osiągnąć sukces sportowy nie wystarczy bardzo dobre

opanowanie techniki danej dyscypliny oraz doskonałe przygotowanie fizyczne. Zawodnik, który chce osiągnąć poziom mistrzowski musi przygotować się także mentalnie. Niestety w polskim sporcie, psychologia nie jest uznawana za niezbędny czynnik warunkujący rozwoju zawodników. Powodem takiego stanu rzeczy mogą być względy finansowe, brak świadomości aktualnych potrzeb wśród działaczy, trenerów oraz niewystarczająca liczba metod badawczych i sposobów współpracy psychologa z trenerem. Nie dysponujemy, zatem holistycznym poznanie zawodnika, a co za tym idzie – wskazówek i informacji zwrotnych dla trenerów i samych sportowców. W przypadku drużyny sportowej sytuacja jeszcze bardziej się komplikuje. To sytuacja, w której musimy poznać nie tylko poszczególnych członków, ale także funkcjonowanie zespół jako całość. Znajomość nieformalnej struktury społecznej zespołu sportowego może okazać się cennym źródłem informacji, które świadomy trener jest w stanie wykorzystać. Posiadając wiedzę na temat czynników kształtujących ustosunkowania interpersonalne, można na nie świadomie oddziaływać w celu korekty i eliminacji zachowań niepożądanych. Ponadto dzięki świadomemu kształtowaniu i monitorowaniu właściwych postaw trener poprawia sytuację interpersonalną pojedynczego zawodnika. Dzięki takim działaniom ogólna atmosfera panująca wewnątrz grupy poprawia się co z kolei jak stwierdzono w licznych badaniach koreluje z efektywnością działań drużyny (Brzeziński 1985, Cope i wsp. 2011, Huciński 2012).

Przeprowadzono wiele badań w poszukiwaniu związku pomiędzy osobowością zawodnika a jego sukcesem sportowym. Jednak profil psychologiczny mistrza nie jest tak oczywisty jakby się mogło wydawać. W toku dalszych poszukiwań naukowcy zajmujący się badaniami w obszarze psychologii sportu gier zespołowych odkryli kolejny obszar badawczy. Był nim obszar analiz socjologicznych, gdzie z powodzeniem stosowana była metoda socjometryczną. Metoda ta opiera się na poszukiwaniu od strony typów i natężeń stosunków interpersonalnych znaleźć uzasadnienie dla sukcesu w sporcie. W skutek tego powstały nowe możliwości wynikające z połączenia koncepcji osobowościowych z socjologicznie sprofilowaną wiedzą o zespołach sportowych (Stawiarski, Żarek 1999).

Grupa sportowa, jako grupa społeczna

W psychologii społecznej i socjologii do grupy społecznej możemy zaliczyć zbiór co najmniej trzech jednostek. Grupa charakteryzuje się trwałą strukturą i względnie jednolitym systemem norm i wartości. Według innych teorii o grupie społecznej możemy już mówić, gdy zachodzi interakcja między dwoma jednostkami. W najszerszym rozumieniu tego pojęcia jest to zbiór jednostek, między którymi zachodzi interakcja. Grupa sportowa jest specyficznym rodzaj małej grupy społecznej odzwierciedla ona istotne cechy sportu, jako zjawiska typowo psychospołecznego. Grupa społeczna jest zbiorem jednostek, które pozostają ze sobą

w ciągłej interakcji, jako przedmiot badań zbliżyła do siebie naukowców z różnych dziedzin. W polskiej literaturze przedmiotu: socjologicznej (Turowski 1993, Szmatka 1989) oraz psychologicznej (Mika 1984, Wosińska 1985) funkcjonuje pojęcie „mała grupa społeczna” lub „mała struktura społeczna”.

Teorie i struktura grupy społecznej

Turowski (1993) w swojej czteroczynnikowej koncepcji grupy za elementy konstytuujące grupę uważa: zbiór osób, wartości wspólnogrupowe, więź społeczna oraz wewnętrzną organizację grupy. Pierwszym czynnikiem tworzącym grupę społeczną jest zbiór osób dla którego bardzo istotne jątrzy elementy:

- 1) minimalna ilość osób niezbędna do zaistnienia grupy społecznej;
- 2) wpływ liczebności członków na pozostałe elementy konstytutywne grupy;
- 3) wpływ wartości wspólnych oraz organizacji wewnętrznej na liczebność grupy.

Proporcjonalnie do wzrostu liczebności grupy wzrasta liczba możliwych stosunków interpersonalnych. Zależność tę można opisać wzorem $[n*(n-1)]/2$, gdzie "n" oznacza liczbę członków. W oparciu o koncepcję Turowskiego należy też zwrócić szczególną uwagę na istotny aspekt, jakim jest częstotliwość i poziom komunikacji w grupie. Jakość tej komunikacji wpływa w sposób bezpośredni na wzrost lojalności oraz zaangażowania w działalność grupy. Wraz ze wzrostem liczebności grupy wzrasta też potrzeba tworzenia mniejszych podgrup. Obserwowalna jest też odwrotna zależność, gdy cele lub wewnętrzna organizacja wpływa na wielkość grupy.

Autorzy zgodni są, co do tego, że najważniejszym elementem konstytutywnym grupy społecznej są wspólne wartości. Pojęcie celu, jego wartości musi być akceptowane przez wszystkie jednostki znajdujące się w danej grupie. Jedynie tak postawiony cel, można nazwać celem grupowym. Do skutecznej realizacji, oprócz atrakcyjności, cel powinien charakteryzować jego jasność. Im jaśniejszy jest cel i sposób jego osiągnięcia, w tym większym stopniu poszczególni członkowie spełniają polecenia grupy (Raven, Rietsem 1957)

Trzecim elementem konstytutywnym grupy jest więź społeczna. Według socjologów elementy tworzące więź to:

- 1) stosunki społeczne wiążące członków grupy;
- 2) świadomość grupowa;
- 3) zjawisko o dwuaspektowym charakterze (strukturalno-świadomościowym).

Więź społeczna dotyczy istnienia grupy, natomiast integracja (spójność, zwartość) dotyczy funkcjonowania i organizacji grupy (Jacher 1987, cyt za Turowski, op. cit.). Istotną cechą charakteryzującą grupę społeczną jest również jej spójność (spoistość), będąca pochodna

atrakcyjności grupy dla jej członków. Grupa może być atrakcyjna ze względu na swoich członków, na cel, jaki przed nimi stawia oraz swoją atrakcyjność. Spójność grupy może być determinowana przez osobowość przywódcy, jednocześnie sama spójność wpływa na aktywację zdolności członków grupy, co wpływa na ich produktywność.

Spółeczny charakter grupy sportowej

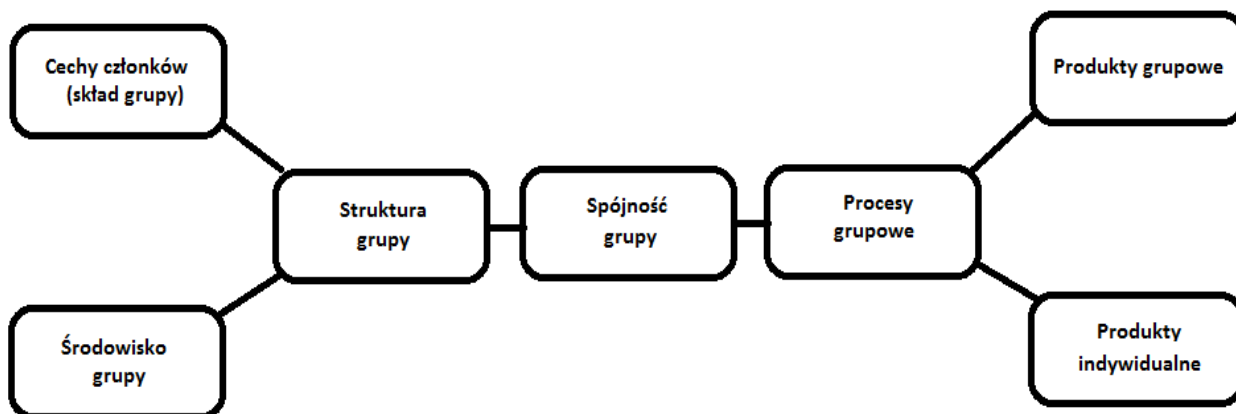
„Grupa sportowa jest specyficznym rodzajem małej grupy społecznej, odzwierciedla istotne cechy sportu, jako zjawiska typowo psychologicznego. Psychospółeczny sens sportu uwidacznia się w mnogości jego przejawów, bowiem sport to współzawodnictwo, rywalizacja między jednostkami i grupami” (Krawczyński 1995a). Istotą sportu są stosunki interpersonalne, zachowania grup ich wewnętrzna spójność, zewnętrzna etykietyzacja, konflikty oraz zbiorowiska ludzi uczestniczących bezpośrednio i pośrednio w rywalizacji. Przedmiotem badań psychologii społecznej sportu jest zespół, stosunki między osobnikami danej grupy oraz stosunki między grupowe. Czerpiąc wiedzę z tej dziedziny jesteśmy w stanie komplementarnie zanalizować specyficzność grupy sportowej.

Przez pojęcie „grupa sportowa” należy rozumieć „na ogół dwie lub więcej osób, które ze sobą współdziałają, mają pewne wspólne symbole, na przykład nazwę zespołu, zajmują się działalnością o charakterze agonistycznym, oparte na określonych regułach wymagających wysiłku fizycznego” (Wlazło 1990). Przykładem badań psychologicznych nad zespołami sportowymi jest praca Partingtona i Shangi (1992). W swojej publikacji, autorzy wymieniają siedem czynników psychospółecznych istotnych dla funkcjonowania zespołu:

1. zdolności zawodnika i jego postawę,
2. czynnik trenersko – techniczny,
3. czynnik trenersko – interpersonalny,
4. integrację na zadaniu,
5. spójność społeczną,
6. identyfikację zespołową,
7. styl gry zespołu.

Wszystkie wyżej wymienione czynniki prowadzą do zwiększenia efektywności zespołowego działania w sporcie.

Mówiąc o grupie sportowej nie sposób pominąć trójki kanadyjskich naukowców: W.N Widmeyer, L.R Brawley oraz A.V Carron. Praca Carrona wywarła ogromny wpływ na dalszy rozwój badań dotyczących dynamiki grupy. Badacz przedstawił w niej linearny model będący podstawą teoretyczną do badań zespołu sportowego jako grupy.

Ryc. 1. Model A.V. Carrona do badania zespołu sportowego jako grupy
(Carron 1988 - zmodyfikowane)

Na wejściu modelu została umieszczona identyfikacja cechy członków, w szczególności charakterystyki społeczno-psychologiczne oraz fizyczne. Skład grupy można rozpatrywać między innymi z punktu widzenia charakterystyki ilościowej oraz komplementarności właściwości wśród członków grupy. Dla przykładu Widmeyer i Loy (1989) stwierdzają, że grę w tenisa charakteryzuje komplementarność zręczności, strategii oraz szczęścia. Również na wejściu modelu umiejscowione zostało środowisko grupy, w którego skład wchodzi takie czynniki jak: warunki organizacyjne (np. zaplecze, finanse), czas, miejsce, warunki fizyczne, trudność zadania grupowego, lokalizacja oraz wielkość grupy.

Kolejnym etapem linearnego modelu A.V Carrona jest struktura grupy, konstytuowana przez normy grupowe, status, przywództwo, pozycję jednostki w grupie a także role pełnione w grupie, zarówno formalne jak i nieformalne. Każdy członek grupy pełni w niej określoną rolę, aby jego działania były efektywne i mogły przyczynić się do sukcesu całego zespołu, rola ta powinna być klarowna. Przejrzystość ról pozwala na zdefiniowanie zadań i obowiązków pełnionych przez członków grupy, aby zawodnicy mogli wykazać się w pełnieniu ról, muszą je w pełni akceptować. Jedynie wykonywanie jasno określonych zadań, w pełni akceptowanych, w sposób znaczący przyczynia się do efektywności całego zespołu.

Spoistość grupy Według A.V. Carrona jest „procesem dynamicznym, który odzwierciedla tendencje grupy do trzymania się razem i pozostawania w zjednoczeniu dla osiągnięcia celów i zdobyczy” (Carron 1982). Należy jednak podkreślić, że fakt przynależność do grupy (ang. *adhesion*) nie jest jeszcze jednoznaczny z jej spoistością (ang. *cohesion*).

Następnym czynnikiem modelu Carrona, są procesy grupowe, wśród nich wyróżnia: interakcje, komunikacje, kooperacje, współzawodniczenie oraz motywację.

Końcowymi etapami modelu wyjściowego są konsekwencje indywidualne takie jak

przynależność, satysfakcja oraz konsekwencje grupowe, na które składają się działanie oraz stabilizacja. Należy podkreślić, że każdy z członków grupy może pracować dla drużyny, jako całości, dla siebie jeśli drużyna osiąga sukces oraz dla nikogo.

Wg autora tego modelu, może on być wykorzystywany do określania relacji, które mogą zaistnieć, danych już istniejących oraz do kreowania nowych obszarów dotyczących grupy sportowej.

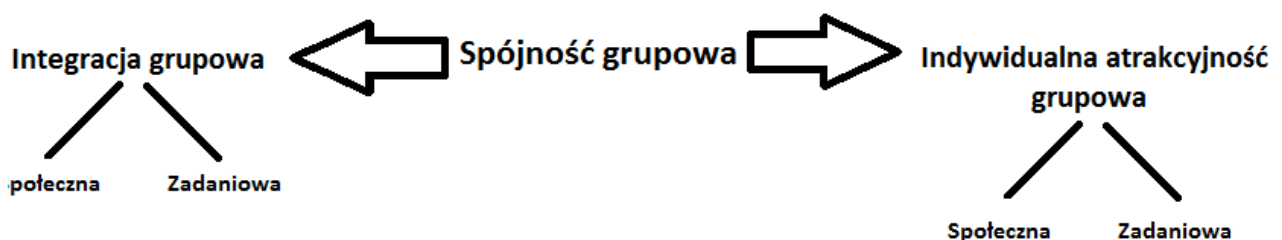
Spójność grup sportowych

Naukowcy zajmujący się tematyką spójności grup sportowych, byli zainteresowani nie tylko chęcią zrozumienia tego zjawiska, ale przede wszystkim poznania aspektu praktycznego spójności mającego wpływ na działanie grupowe. Propozycję badań spójności grupowej w sporcie przedstawił w 1982 roku Carron, gdzie uwzględnił zarówno hipotetyczne uwarunkowania wstępne jak i konsekwencję badanego zjawiska.

Pod wpływem kolejnych wyników badań, koncepcja spójności grupy sportowej została określona przy pomocy czterech specyficznych konstruktów:

1. *Grupowa integracja na zadaniu* - indywidualne odczucia członków grupy dotyczące postrzegania poziomu ujednolicenia, więzi z grupą zespoloną wspólnym zadaniem.
2. *Grupowa integracja społeczna* – definiowana jako indywidualne odczucia członków zespołu dotyczące bliskości i więzi z grupą jako całością społeczną, motywacja do rozwijania i utrzymywania stosunków interpersonalnych w grupie.
3. *Indywidualna atrakcyjność grupowo- zadaniowa* – odczucia członków grupy dotyczące ich osobistego uwikłania w cele i zadania grupy.

Indywidualna atrakcyjność grupowo- społeczna – odczucia członków zespołu dotyczące ich osobistego zaangażowania i społecznych interakcji z grupą.

Ryc. 2. Koncepcyjny model spójności grupowej
(Widmeyer, Brawley, Carron 1985 - zmodyfikowane)

Czym jest nieformalna struktura grupy

Swoista struktura nieformalna tworzy się w każdej grupie formalnej, przed którą stawia się jakieś zadania lub cele do zrealizowania. Przyczyną takiego mechanizmu jest istnienie określonych

interakcji między ludzkich a co za tym idzie występowanie sił przyciągania zarówno między jednostkami, jednostkami a grupami społecznymi oraz między poszczególnymi grupami społecznymi. Chcąc zdefiniować pojęcie nieformalnej struktury grupy należy wziąć pod uwagę następujące rozróżnienie:

- 1) *wieź osobista*- układ małych ugrupowań, które są tworzone spontanicznie w ramach określonego zespołu, pod wpływem takich uczuć jak sympatia, empatia oraz tworzone pod wpływem odmiennych uczuć takich jak niechęć czy odrzucenie. *Wieź osobista* można wyrazić jako dążenie do utrzymania kontaktów koleżeńskich, jej istotą jest uczuciowe przyciąganie, psychiczna syntonizacja oraz uczynność.
- 2) *wieź rzeczowa*- rankingowe zestawienie pozycji poszczególnych jednostek zajmowanych w zespole. *Wieź* ta odnosi się do wysiłku startowego i treningowego. Zazwyczaj jest związana z realizacją wspólnych zadań sportowych. Partnerzy z zespołu są postrzegani przez pryzmat zadań treningowych, ogólnej przydatności czy poziomu umiejętności.

W skład każdej grupy formalnej wchodzi mniejsze grupki składające się z kilku osób.

Osoby wchodzące w skład mniejszych podgrup chętnie spędzają ze sobą czas wolny, w swoim towarzystwie czują się komfortowo i swobodnie. Właśnie te mniejsze podgrupy, formujące się zazwyczaj samoistnie, oraz różnego rodzaju interakcje między nimi tworzą nieformalną strukturę grupy. Od jakości tej struktury zależy to czy mamy do czynienia z grupą spójną czy z grupą wewnątrznie niezintegrowaną, wzajemnie rywalizującymi czy nawet zwalczającymi się podgrupami. Dobry zespół sportowy jest zorganizowany i stwarza jak najwięcej możliwości do rozwoju pozytywnych związków między jego członkami oraz do tworzenia się jak najmniejszej liczby negatywnych relacji. Taka struktura grupy umożliwia jej członkom stawanie się zdrowymi i zdolnymi do samorealizacji osobami. Pozytywne relacje w zespole oraz spójność grupy stwarza szansę do zaspokojenia podstawowych potrzeb oraz stwarza możliwość realizacji metapotrzeb, między innymi potrzeby samorealizacji (Maslow, 1990).

Struktura nieformalna determinuje pozycję społeczną zajmowaną przez każdego członka zespołu. Ponadto spójność grupy wpływa na jej członków podwyższając poziom ich efektywności oraz aktywizując ich umiejętności. W sytuacjach które mogą stanowić zagrożenie, grupa spójna nie ulega dezorganizacji, co wpływa na uzyskiwanie lepszych wyników przez te grupy. Silnie zintegrowana grupa jest też bardziej skuteczna zwłaszcza podczas realizacji zadań trudnych, w których należy wykazać się współpracą. „Stopień integracji rzutuje, bowiem na natężenie motywacji, mobilizację psychiczną oraz fizyczną, a także na percepcję ryzyka” (Goszczyńska 1983).

Członkowie zintegrowanego zespołu mają przekonanie o realności osiągnięcia celu, podejmują odważne decyzje, wspierani przez kolegów czują się silni. W przypadku niepowodzenia

mogą liczyć na wyrozumiałość pozostałych członków – grupa pełni rolę swoistego amortyzatora. Sprzyja to uzyskiwaniu lepszych wyników sportowych.

Prawidłowy układ struktury nieformalnej nie tylko optymalizuje działalność sportową ale także zaspokaja potrzebę, niezbędną dla każdej jednostki, kontaktów z innymi ludźmi. Kontakty interpersonalne wewnątrz grupy umożliwiają zaspokojenie potrzeby więzi emocjonalnej z innymi. Współdziałanie stwarza możliwość rozwoju tego typu więzi. „Poziom spójności zespołu sportowego rzutuje na postrzeganie jego atrakcyjności” (Krawczyński 1995a). Należy jednak podkreślić, że struktura nieformalna grupy ulega stałym przeobrażeniom. Twórca socjometrii J.L. Moreno, uważa, że grupa jest nie tyle stanem, co procesem budowy i rozpadu. Więzy społeczne w zespole podlegają dynamicznym zmianom, zacieśniają się lub rozluźniają, pozycje jednostek przesuwają się a cała grupa tworzy stale zmieniającą się strukturę. Zależność tę pokazują B.W. Tuckman w modelu rozwoju i życia zespołu.

Oddziaływanie na strukturę grupy społecznej

Kształtowanie się stosunków wewnątrzgrupowych zazwyczaj ma charakter spontaniczny, niezależny od jakichkolwiek intencji. Jednak znaczenie i wpływ struktury na funkcjonowanie zespołu sprawia, że proces kształtowania się struktury nieformalnej nie powinien być pozostawiony jedynie przypadkowi. „O tym jakie jest oblicze zespołu i kierunek dokonujących się w nim przeobrażeń, w znacznej mierze decyduje osoba kierująca nim.” (Krawczyński 1995b).

Kompetencje społeczne tej osoby, w szczególności rozpoznawanie i rozwiązywanie zaistniałych konfliktów oraz działania zapobiegające ich powstawaniu w sposób znaczący przyczyniają się do kształtowania się prawidłowej więzi.

W procesie formułowania się stosunków interpersonalnych istotną rolę dogrywa postawą trenera. Im bardziej obiektywny i bezstronny stosunek do poszczególnych podopiecznych oraz im bardziej sprawiedliwy podział obowiązków oraz jednolitość oceniania efektów pracy, tym szybciej i trwalej jednostki nawiązują pożądaną więź. Zwiększając w ten sposób poziom integracji i spójności grupy.

Każdy może wykształcić w sobie umiejętności kierowania zespołem, jednak pewne cechy osobowości nie są pomocne w tego rodzaju działaniach. Należą do nich między innymi apodyktyczność, wybuchowość, mściwość czy złośliwość trenera. Spoistość zespołu jest więc determinowana przez cały szereg czynników, począwszy od natury osobowej, organizacyjnej skończywszy na wychowawczej.

Na proces budowania zespołu składają się różne strategie służące rozwijaniu spójności. Według Alberta V. Carrona przydatne w tym procesie są następujące zasady:

1. każdy sportowiec powinien znać obowiązki innych członków grupy;

2. będąc trenerem poznaj jak najlepiej swoich podopiecznych i wykorzystaj tę wiedzę do rozwijania współdziałania;
3. zachęcaj podopiecznych do wspólnego podejmowania decyzji, aby poczuli się odpowiedzialni;
4. wyznaczaj cele zespołowe;
5. upewnij się, że każdy członek drużyny zna swoje obowiązki;
6. pozwalaj członkom zespołu na spory;
7. zapobiegaj tworzeniu się podgrup w zespole;
8. zastosuj ćwiczenia, które uświadomią uczestnikom, jak bardzo są od siebie zależni;

Kolejną strategią służącą rozwijaniu spójności grupowej może być trening asertywności (odwagi społecznej). Rozwija on kompetencje społeczne zawodników, zapobiega postawą konformistycznym oraz uczy poszukiwania rozwiązań zaistniałych konfliktów i uzyskiwania kompromisów, które pozwolą na rozładowanie napięć i nieporozumień w zespole sportowy.

Konkludując, kształtowanie się więzi a także ich dalszy rozwój stanowi problem natury dydaktycznej czy organizacyjnej. Jedynie prawidłowe rozwiązanie tego problemu pozwala na właściwy przebieg pracy szkoleniowej a tym samym umożliwia psychiczne i społeczne przygotowanie zawodnika do udziału w zawodach. Wpływ spójności grupy na wynik zespołu potwierdziły wyniki wielu badań (Pilikiewicz 1968, Pietrzyk 1979, Wlazło 1985, 1990, 1991).

Socjometria i jej zastosowanie do pomiaru struktury grupy

Socjometria jest kierunkiem socjologii współczesnej badającym zjawiska społeczne, wiele zawdzięcza studiom z zakresu mikrosocjologii, jednak jej twórca amerykański lekarz, psychiatra J.L. Moreno, nie uważał jej za gałąź bądź kierunek socjologii. Dążył do tego aby socjometria stała się ruchem o szerokim zakresie mającym wpływ na inne nauki. Pragnął aby stała się systematyczną nauką o człowieku w społeczeństwie, a jednocześnie środkiem i drogą do reformy społeczeństwa. Zdaniem Moreno, socjometria umożliwia udrażnianie procesów grupowych, kontrole oraz wpływ na nie zgodnie z naukowymi zasadami.

Korzeni socjometrii można dopatrywać się w dynamicznym pojęciu grupy, które z kolei wywodzi się z teorii pola Kurta Lewina. Według teorii Lewina każda jednostka znajduje się w „polu”, czyli dwubiegunowym obszarze napięć sił skierowanych od jednostki na przedmioty, bądź ludzi oraz sił przeciwnych skierowanych do jednostki. Siły te mogą pobudzać oraz stymulować zachowanie jednostki lub mogą działać powstrzymująco i przeszkadzająco. To właśnie w tym polu siły organizowane jest ludzkie zachowanie, jako suma wektorów sił w określonej sytuacji. Zasługą Moreno jest rozwinięcie pojęcia dwubiegunowego pola i przekształcenie go w

pojęcie wielobiegunowego systemu ludzkiego środowiska.

Grupa stanowi miejsce, na którym rozgrywa się społeczna gra sił przyciągania i odpychania, dominowania lub ulegania. Zjawisko to zdaniem Moreno stanowi podstawową właściwość życia grupowego. Jednocześnie podkreśla on dynamiczny charakter rozkładu sił w grupie oraz zwraca uwagę na proces budowy oraz rozpadu. Powodem takiego stanu rzeczy mogą być przelotne sytuacje uczuciowe, nastawienia, postawy, kolektywne wzorce i przeżycia.

Przedmiotem badań socjometrii są procesy kształtowania się wzajemnych stosunków między ludźmi oraz dynamiczny charakter tego zjawiska. Nie chodzi tu jednak o oficjalne stosunki i strukturę, lecz o spontaniczne, żywiołowe oddziaływania jednostek na siebie. Metody socjometryczne pozwalają na wykrycie stopnia odległości bądź bliskości między poszczególnymi jednostkami, metody te umożliwiają nam ustalenie ról pełnionych przez członków grupy, ich stosunków do pełnionych przez siebie typów pozycji oraz pomiaru stopnia spójności badanej grupy.

Metoda socjometryczna rozumiana jest jako ilościowe badanie stosunków międzyludzkich w aspekcie faworyzowania obojętności i odrzucenia w określonej sytuacji wyboru” (Brejstedta 1995).

Osoby badane testem socjometrycznym są proszone o dzielenie odpowiedzi na pytania w celu pomiaru stosunków „przyciągania”, czyli przyjaźni, zaufania i sympatii oraz stosunków „odpychania” tj. opartych na wrogości i uprzedzeniach. Tworząc test socjometryczny należy pamiętać o skonstruowaniu odpowiednio sformułowanych pytań dotyczących problemu. Kryteria zawarte w pytaniach powinny być zrozumiałe i jednoznaczne dla wszystkich uczestników badania. Osoby badane, jako odpowiedź proszone są o podanie nazwiska członków grupy, które ich zdaniem najlepiej spełnia kryteria podane w pytaniach. Podczas konstruowania takiego testu należy podjąć decyzje czy ograniczyć liczbę wyborów do np. trzech nazwisk czy decyzję o ilości podanych nazwisk pozostawiamy osobie wypełniającej test socjometryczny. Następnie badacz powinien zdecydować o zastosowaniu pytań dotyczących wyborów negatywnych. W tym przypadku istotną rolę odgrywa cel w jaki zostanie przeprowadzone badanie. Odpowiedzi te, bowiem mogą przynieść wiele korzyści przy opracowywaniu socjogramów. W przypadku zastosowania pytań z negatywnymi wyborami, pozostawiamy pełną dowolność w odpowiedziach, nie ograniczając ich liczby.

Test socjometryczny umożliwia poznanie:

- „gwiazdy socjometrycznej”, czyli jednostki cieszącej się popularnością w grupie, która otrzymała najwięcej głosów;
- „odrzuconych”, czyli osoby nie cieszące się sympatią, darzone raczej niechęcią;
- „izolowanych”, czyli jednostki, które nie zostały wybrane, najmniej widoczne;
- „pary”, czyli jednostki, które wspierają się wzajemnie;

- „paczki”, czyli osoby, które tworzą zamknięty krąg;

Wyniki badań socjometrycznych mogą być przedstawione za pomocą tabeli socjometrycznej:

	Anna	Marta	Izabela	Wiktorcia
Anna		+	-	0
Marta	0		-	+
Izabela	-	0		+
Wiktorcia	0	+	-	

Tabela. 1. Przykładowa tabela socjometryczna

Liczy ona tyle kolumn i wierszy, ile osób wzięło udział w badaniu. Inicjały lub numery wypisuje się z lewej strony, jako osoby wybierające a u góry jako osoby wybrane. Następnie wpisujemy wybory pozytywne, innym kolorem bądź znakiem możemy nanieść wybory negatywne. Kolejnym krokiem jest obliczenie sum brzegowych - z prawej strony są to wybory oddane a u dołu tabeli wybory otrzymane. Jednak wadą tabeli socjometrycznej jest jej mała komunikatywność, trudno, bowiem zorientować się na jej podstawie jak przebiegają wzajemnie powiązania. Tego rodzaju problem rozwiązuje przedstawienie wyników pomiaru w formie socjogramu.

Socjogram przedstawia jednostki, jako figury geometryczne a zachodzące między nimi stosunki, jako wektory. W przypadku odrzuceń oznacza się linią przerywaną bądź też kolorową. Zaletą socjogramu jest ułatwienie wglądu w strukturę badanej grupy, graficzne ukazanie pozycji społecznych jednostek oraz ustalenie stopnia integracji grupy.

W praktyce mają zastosowanie trzy typy socjogramów, są nimi:

- 1) socjogram nieuporządkowany (członkowie grupy rozrzućeni na płaszczyźnie wraz z centralnie położoną gwiazdą socjometryczną);
- 2) socjogram kołowy (członkowie grupy rozłożeni na obwodzie koła);
- 3) socjogram hierarchiczny (ułożenie członków grupy społecznej zgodnie z hierarchią);

Trzecią metodą przedstawienia wyników jest ujęcie ich w postaci wskaźników socjometrycznych. Taka analiza pozwala na dokonywanie porównań poszczególnych członków grupy, grup między sobą lub tej samej grupy podanej badaniu kilkakrotnie. W tym ujęciu wyodrębniamy wskaźniki indywidualne, charakteryzujące jednostkę na tle grupy. Należą do nich:

- 1) wskaźnik uznania społecznego;
- 2) wskaźnik odrzucenia;
- 3) wskaźnik pozytywnej ekspansji uczuciowej;

4) wskaźnik negatywnej ekspansji uczuciowej.

Oprócz wskaźników indywidualnych, badacz ma możliwość obliczenia wskaźników grupowych, uzyskując w ten sposób informację o cechach grupy, jako całości. Wskaźniki grupowe dzielą się na:

- 1) wskaźnik integracji grupowej;
- 2) wskaźnik ekspansji uczuciowej grupy – pozytywnej i negatywnej.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że pomiar socjometryczny pozwala jedynie na zobrazowanie pozycji społecznych osób znajdujących się w danej grupie, w odniesieniu do danego kryterium, w określonym czasie oraz w ocenie poszczególnych jednostek. Wdrażając wyniki, uzyskane tą metodą, do praktyki wychowawczej, należy zachować odpowiednią ostrożność, polegającą na wystrzeganiu się daleko idących uogólnień. Wnioski wynikające z analizy socjometrycznej wraz z wyróżnieniem tzw. ‘gwiazdy socjometrycznej’ pozwalają na poznanie oraz uporządkowanie wzajemnych relacji w danej grupie społecznej – zespole sportowym. Świadomość trenera o istnieniu sił wzajemnego przyciągania oraz odpychania w danej grupie społecznej, która przekłada się na warunki wzajemnej współpracy podczas rywalizacji pozwalają na odpowiednie (taktyczne) ułożenie zespołu w celu uzyskiwania wysokich wyników.

Piśmiennictwo

- Brzeziński, J. (1980). *Elementy metodologii badań psychologicznych: skrypt dla studentów psychologii i pokrewnych dyscyplin socjologii i pedagogiki*. Państw. Wydaw. Naukowe.
- Czajkowski, Z. (1996). *Psychologia sprzymierzeńcem trenera*. Centralny Ośrodek Sportu.
- Cope, C. J., Eys, M. A., Beauchamp, M. R., Schinke, R. J., Bosselut, G. (2011). *Informal roles on sport teams*. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 9(1), 19-30.
- Gracz J, Sankowski T. (1995):. *Psychologia sportu*. AWF Poznań Poznań.
- Graczyk, M. (2005). Problemy psychologii w sporcie wysoko kwalifikowanym. *Forum Trenera* 5(1), 11-14.
- Huciński T. (2012). *Psychospołeczne uwarunkowania optymalnej gotowości sportowej w olimpiadzie*. Tczew.

- Krawczyński M. (red.) (2008). *Psychologiczne konteksty aktywności fizycznej człowieka*. Ateneum - Szkoła Wyższa,
- Krawczyński M. (1995). *Spójność grupowa a dojrzałość społeczna* AWF Gdańsk.
- Maroszek K, Dubowik E, Kościelak R, Kulas H, Krawczyński M. (1995). *Wybrane zagadnienia z psychologii sportu*. AWF im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku.
- Molak A. (1974). *Socjometryczne techniki badawcze*. AWF Warszawa.
- Niebrzydowski L, Płaszczyński E. (1989). *Przyjaźń i otwartość w stosunkach międzyludzkich*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pilkiewicz M. (1963): Analiza ilościowa danych socjometrycznych. *Psychologia wychowawcza*, 2.
- Prapavessis, H., Carron, A. A., Spink, K. S. (1996). Team building in sport. *International Journal of Sport Psychology*, 27(3), 269-285.
- Srokosz W. (1971). *Stosunki międzyosobnicze w drużynach piłki nożnej*. Sport Wyczynowy.
- Stawiarski W, Żarek J. (1999): *Niektóre aspekty nieformalnej struktury społecznej zespołów sportowych w świetle badań socjometrycznych*. *Wychowanie Fizyczne I Sport* Nr 3.
- Szczepański J. (1972). *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa.
- Turowski, J. (1993). *Socjologia: małe struktury społeczne*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Tyszka T. (red.) (1991). *Osobowość sportowca*. *Psychologia i sport*. Warszawa.
- Jarvis, M., Gajdzińska, M. (2003). *Psychologia sportu*. Gdańskie Wydaw. Psychologiczne.
- Wlazło, E. (1990). Wpływ stosunków interpersonalnych w zespole na jego wyniki sportowe. *Sport wyczynowy*, (11-12).
- Okoń W.(1998): *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Żak.
- Parzelewski, D. (2006). *Psychologia sportu, teorie, badania, praktyka*. Warszawa.
- Pilch T. (1977). *Zasady badań pedagogicznych*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Rychta, T. (1992). Cechy osobowości i ich funkcje regulacyjne. [w:] T. Ulatowski (red.) *Trening–teoria sportu*.
- Skorny, Z. (1984). Prace magisterskie z psychologii i pedagogiki. *Przewodnik metodyczny dla studiujących nauczycieli. WSiP, Warszawa*.
- Strelau, J. (2007). *Psychologia: podręcznik akademicki. Podstawy psychologii* (Tom 1). Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.